

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
КОМІТЕТ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

*85 років Національній
академії наук України*

Українська термінологія і сучасність

Збірник наукових праць

ВИПУСК V

ББК 81.4114
У 45

У 45 **Українська термінологія і сучасність**: Зб. наук. праць. Вип. V / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К.: КНЕУ, 2003. — 324 с.
ISBN 966-574-556-5

П'яте видання збірника наукових праць «Українська термінологія і сучасність» своєю тематикою і проблематикою засвідчує велике розмаїття навколишнього світу на початку III-го тисячоліття. Статті присвячені як традиційним науковим галузям і термінознавчим напрямкам, так і новітнім сферам людського пізнання (менеджмент, інвестиційна політика, комп'ютерні технології тощо). Належна увага у збірнику приділена практично-прикладним аспектам термінознавства — термінологічній лексикографії та терміновживанню в навчальному процесі середньої та вищої школи.

Збірник прислужиться будь-кому, хто професійно чи принагідно торкається терміна як своєрідного мовного знака, якнайбезпосередніше пов'язаного з реальним життям.

Редколегія намагалася зберегти особливості стилю авторів.

ББК 81.4114

Відповідальний редактор

Л. О. Симоненко, канд. філол. наук, провід. наук. співроб.

Рецензенти

В. В. Жайворонок, доктор філол. наук, проф. **Л. О. Ставицька**, доктор філол. наук

Редакційна колегія: **В. В. Німчук** — член-кореспондент НАН України, доктор філол. наук, проф., (голова редакційної колегії), **Л. В. Туровська** — кандидат філол. наук (відповідальний секретар), **К. Г. Городенська** — доктор філол. наук, проф., **П. Ю. Гриценко** — доктор філол. наук, проф., **Т. Р. Кияк** — доктор філол. наук, проф., **М. П. Кочерган** — доктор філол. наук, проф., **В. С. Савчук** — член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, проф., **О. О. Тараненко** — доктор філол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту української мови НАН України
Протокол № 2 від 23.09.03

Наукове видання

УКРАЇНЬСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск V

Редактори: *Л. Симоненко, Л. Туровська, Є. Турчин*

Художник обкладинки *Т. Зяблицева*

Коректор *Л. Халіновська*

Верстка *О. Михолат*

Підписано до друку 31.10.03 Формат 70×108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 37,66
Обл.-вид. арк. 34,55. Наклад 175 прим. Зам. № 03-2680

Київський національний економічний університет
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Тел./факс: (044) 458-00-66; 456-64-58

E-mail: publish@kneu.kiev.ua

13. Селівачов М. Українська народна орнаментика XIX — XX ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія): Автореф. дис. ... д-ра мист. наук. — К., 1996.
14. Матейко К. Народна кераміка західних областей УРСР XIX — XX ст. — К., 1959.
15. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. — К., 1965. — 64 с.
16. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Подніпров'я. — К., 1974. — 192 с.
17. Гринюк М. Декоративний народний розпис в інтер'єрі гуцульської хати (сер. XIX — кінець XX ст.): Дис. ... канд. мист. наук. — Львів, 1997.
18. Малина В. Народне мистецтво півдня України (кінець XIX — початок XX ст.): Дис. ... канд. мист. наук. — Львів, 1999.
19. Селівачов М. Домінантні мотиви української народної орнаментики // Народна творчість та етнографія. — 1990. — № 2. — С. 68—76.
20. Малевич Л. Особливості української термінології донаукового періоду // Мовознавство. — 1999. — № 4-5. — С. 51—58.
21. Історія українського мистецтва: У 6 т. — К., 1966-1970; Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII — XVIII ст.). — К., 1992. — 192 с.; Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (призабуті сторінки українського мистецтвознавства) // Образотворче мистецтво. — 1992. — № 4. — С. 17—18; № 5. — С. 19-23; № 6. — С. 29—30; Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (призабуті сторінки українського мистецтвознавства) // Образотворче мистецтво. — 1993. — № 1. — С. 42.
22. Тимків Б. М., Кавас К. М. Виготовлення художніх виробів з дерева: Підр. — Львів., 1996. — Част. 2. Мозаїка. Випалювання. Розпис. — 144 с.; Семак З. М. Фарбування, друкування, ручний художній розпис тканин: Навч. пос. — К., 1993. — 272 с.
23. Артюх Л. Ф., Космина Т. В. Опыт сравнительного ареального изучения отдельных видов материальной культуры украинцев конца XIX — начала XX в. // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. — Л., 1983. — С. 173—180.
24. Слабий Б. Чи необхідні чужоземні слова в українській термінології? // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології. — Львів, 2001. — № 453. — С. 44—49.

Анатолій Руднік канд. техн. наук (Київ)
 Михайло Гінзбург д-р техн. наук, професор (Харків)
 Валерій Колодяжний (Харків)
 Борис Педько (Київ)

ЄДИНА ГАЛУЗЕВА ТЕРМІНОЛОГІЧНА СИСТЕМА: ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Науково-технічна термінологія — це основний інструмент взаєморозуміння фахівців, що забезпечує їхню спільну роботу. Тому якість, ефективність та злагодженість цієї роботи істотно залежить від якості зазначеного інструменту. Ось чому таке важливе значення термінологічній роботі приділяє світове співтовариство, а укладання термінологічних стандартів-словників (Vocabulary) є важливим напрямком у діяльності міжнародних організацій, в першу чергу Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) та Міжнародної електротехнічної комісії (IEC). Ці переважно англомовні стандарти-словники є інструментом для ефективної співпраці фахівців різних країн і для створення національних термінологічних стандартів.

Очевидно, що термінотворення, унормування й стандартизування науково-технічної термінології та створення термінологічної системи — це відповідальна науково-технічна діяльність, до якої необхідно залучити висококваліфікованих науковців, які б поєднували глибокі енциклопедичні знання з різних галузей науки і техніки, широкий науковий кругозір, системний підхід, володіння сучасними інформаційними технологіями зі знаннями в сфері термінознавства та стандартизації.

Є два взаємопов'язані напрямки термінологічної діяльності:

- 1) створення термінологічних систем окремих галузей знань, наприклад, математики, фізики, хімії, біології тощо;
- 2) створення термінологічних систем окремих галузей народного господарства, що охоплювали б усю сукупність понять, які використовують працівники певної галузі у своїй фаховій діяльності.

Взаємопов'язаність цих напрямків зумовлена тим, що галузева терміносистема має ґрунтуватися на терміносистемах відповідних сфер знань, стандартизованих на міжнародному, міждержавному й державному рівнях та містити додаткові поняття, що відбивають специфіку галузі.

Створення **єдиної галузевої термінологічної системи** особливо актуальне для газової промисловості, оскільки газотранспортна система України — це єдина організаційно-технологічна виробнича структура, що здійснює усі технологічні процеси, пов'язані з транспортуванням і зберіганням природного газу. Ефективне, безпечне та надійне функціонування газотранспортної системи неможливе без інтегрованої автоматизованої системи керування [1], яка у свою чергу вимагає:

- **єдиного інформаційного поля**, тобто інтегрованої розподіленої бази даних, у якій міститься вся необхідна інформація, причому нормативно-довідкові дані формують, поповнюють та оновлюють централізовано, а працівники галузі незалежно від місця їхнього розташування мають доступ до однієї (або декількох тотожних) баз даних, використовуючи можливості комп'ютерних мереж;

- **єдиного правового поля**, тобто взаємоузгодженої сукупності чинних державних та галузевих нормативних документів, які б визначали вимоги до всіх процесів (процедур), що виконують фахівці галузі.

Завдання створення єдиного правового поля галузі, яке відповідає б законодавству України, сучасному рівню науки і техніки та було б гармонізоване з міжнародними та європейськими стандартами, набуло особливої актуальності у зв'язку з

- 1) набуттям чинності закону України «Про стандартизацію» [2], відповідно до вимог якого було проведено інвентаризацію галузевих стандартів та інших нормативних актів колишнього СРСР і визначено порядок та термін їх чинності (як правило, п'ять років). За цей час необхідно розробити сучасні українські нормативні документи, що, враховуючи велику кількість цих документів, є достатньо складним і трудомістким завданням і потребує значного обсягу фінансування згідно з ДСТУ 4054-2001 [3];

- 2) упровадженням системи керування якістю і довіллям на базі міжнародних стандартів серії ISO 9000 та ISO 14000.

Підґрунтям для створення єдиного інформаційного поля та єдиного правового поля повинна стати єдина галузева термінологічна система, яка поетапно розроблялася в галузі, починаючи з 1997 року.

1. Проаналізовано систему понять, використовувану працівниками галузі у своїй фаховій діяльності. Аналізована система включає поняття, які належать до різних сфер знань: геології і геофізики, гідро- і аеродинаміки, механіки, електротехніки, електроніки, фізики металів, хімії, автоматики і телемеханіки, математики і комп'ютерознавства, вимірювальної техніки та метрології, надійності, зв'язку, економіки, екології, охорони праці тощо. Характерним є поєднання в одних і тих самих нормативних документах та комп'ютерних базах даних понять, що належать до різних галузей знань [4].

2. Розроблено комплексну програму термінологічного забезпечення галузі, затверджену НАК «Нафтогаз України», що передбачає укладання на єдиних методологічних засадах серії словників та довідників, які в сукупності охоплюють основні поняття всіх сфер діяльності галузі.

3. На основі узагальнення методологічних напрацювань термінологів і лексикографів та з урахуванням можливостей сучасних комп'ютерних технологій створено концепцію побудови єдиної термінологічної системи [5], у якій основну увагу сконцентровано на забезпеченні системності подання термінів і визначень понять за рахунок структури інформаційної бази й організації зв'язків даних.

4. Для забезпечення високого наукового рівня розроблень налагоджено плідні контакти з фахівцями Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту, Міністерства освіти і науки України (ТК СНТТ) та Інституту української мови Національної академії наук України. На підставі їхніх

методичних рекомендацій розроблено єдину мовну концепцію [6], яка дозволяє уникати конструкцій, невластивих українській мові, і є ще одним важливим чинником забезпечення засобами української мови системності подання термінів і визначень понять.

5. В Інституті НДПІАСУтрансгаз (м. Харків), який є головним розробником автоматизованих систем для галузі, створено спеціальний підрозділ з розроблення автоматизованих систем інформаційно-термінологічного обслуговування (АСІТО), який наказом ДК «Укртрансгаз» від 19. 09. 2000 за № 208 було перетворено в галузевий Термінологічний центр. А наказом НАК «Нафтогаз України» від 30. 11. 2001 № 306 на Інститут НДПІАСУтрансгаз було покладено функції базової організації зі стандартизації нафтогазової термінології. Фахівцями галузевого Термінологічного центру розроблено структуру електронного багатотематичного словника, який включає Єдину галузеву термінологічну базу даних (ЄГТБД) та відповідні комп'ютерні засоби для її створення, ведення та використання. Причому, враховуючи швидкий розвиток обчислювальної техніки, комп'ютерних мереж, операційних систем, систем програмування, систем керування базами даних тощо, вказані програмно-інформаційні засоби постійно оновлюються, і сьогодні електронний багатотематичний словник є основою лінгвістичного забезпечення Інтегрованої автоматизованої системи ДК «Укртрансгаз».

6. Для виконання комплексної програми термінологічного забезпечення галузі, використовуючи розроблений програмний інструментарій, фахівцями галузевого Термінологічного центру створено Єдину галузеву термінологічну базу даних для укладання на єдиних методологічних засадах серії тримовних (російсько-українсько-англійських) тлумачних словників:

- 1) з автоматики, телемеханіки, використання обчислювальної техніки та суміжних питань (1997, 4 тис. термінів);
- 2) з газовимірювань, якості газу та метрології (1998, 3 тис. термінів);
- 3) з охорони праці, технічного нагляду, безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки (1998, 2700 термінів);
- 4) з енергетики (1999, 3400 термінів);
- 5) з надійності газотранспортного обладнання (1999, 2500 термінів);
- 6) з інтелектуальної власності (1999, 2000 термінів);
- 7) з екології (2000, 3500 термінів);
- 8) із протикорозійного захисту (2000, 2400 термінів).

У наступні роки передбачається видання тримовних (російсько-українсько-англійських) словників з:

- 1) з економіки та фінансів;
- 2) з витратометрії;
- 3) з електро-, радіозв'язку та систем комунікацій;
- 4) із транспортування, розподілу та підземного зберігання газу;
- 5) із сертифікації продукції, процесів, послуг і систем якості газотранспортної системи;
- 6) з методів та засобів неруйнівного контролю газотранспортної системи та її обладнання;
- 7) з газового обладнання механізмів.

Отже, загальна кількість термінів у вже укладених словниках досягає 45,6 тис., а кількість термінів у ЄГТБД станом на 01. 04. 03 року становить 26740, оскільки терміни, що є спільними для декількох словників, наявні в базі лише один раз. Причому 62,18 % термінів ЄГТБД засвідчено тільки в одному словнику, 20,54 % — одночасно в двох словниках, 8,03 % — у трьох, 4,04 % — у чотирьох, 1,96 % — у п'ятьох і 3,25 % — у шістьох і більше словниках.

Наявність у різних словниках спільних понять (а це, здебільшого, ключові загальнонаукові та загальнотехнічні поняття) та їхніх єдиних тлумачень забезпечує системність у визначенні понять, що входять до складу різних словників, і в добиран-

ні для них термінів українською, російською та англійською мовами. Ці терміни здебільшого мають багато значень, тому для них у всіх словниках наведено узагальнені тлумачення, а також, у разі потреби, більш конкретні тлумачення із зазначенням галузі застосовування.

Для забезпечення більшої інформативності у словниках подано інформацію щодо особливостей правопису окремих відмінкових форм термінів, а для слів іншомовного походження також наведено етимологічну довідку.

Аналіз змісту ЄГТБД показав, що:

- розробленими словниками охоплено майже всі сфери діяльності галузі, і ЄГТБД містить основні поняття з цих напрямків. Але для того, щоб у ній були всі поняття, що використовують розробники нормативних документів та баз даних, її необхідно розширити приблизно в 1,5 рази до 35 — 40 тис. термінів;

- переважну частину наявних у ЄГТБД понять використовують не тільки в газовій промисловості, а й в інших галузях, і лише близько 10 % складають специфічні поняття;

- на відміну від паперових словників, інформація в яких після видання має, так би мовити, «застиглу» форму, базу даних можна постійно оновлювати.

Отже, перший етап створення основ Єдиної галузевої термінологічної системи виконано й у найближчі роки слід переходити до наступних етапів, головними з яких є такі:

- 1) постійна актуалізація ЄГТБД згідно зі змінами чинних нормативних документів і за рахунок появи нових словників та оновлення примірників бази, встановлених на комп'ютерах користувачів, що забезпечить використання єдиної узгодженої термінології в розроблюваних нормативних документах, україномовних базах даних та інтерфейсах комп'ютерних програм;

- 2) остаточне редагування та видання паперових версій укладених словників;

- 3) створення серії державних стандартів України, які б регламентували основні вимоги у сфері транспортування природного газу, вимірювання його витрат, протикорозійного захисту магістральних газопроводів, охорони довкілля навколо газотранспортної системи, надійності та безпечності її функціонування тощо та які б були гармонізовані з міжнародними стандартами ISO. Актуальність цієї роботи важко переоцінити, бо сьогодні клас 01. 040. 75 ДК 004 [7] немає у своєму складі жодного державного стандарту, що стосується природного газу. А оскільки розробленню стандартів з конкретних питань повинно передувати затвердження державних стандартів на терміни та визначення, то у 2003 році розпочато розроблення двох стандартів «Газ природний горючий. Транспортування. Терміни та визначення» та «Газ природний горючий. Вимірювання витрати. Терміни та визначення». У 2004-2006 роках заплановано створити ще два стандарти «Газ природний горючий. Протикорозійний захист магістральних газопроводів. Терміни та визначення основних понять» та «Газ природний горючий. Екологічна безпека об'єктів транспорту газу. Терміни та визначення основних понять»;

- 4) створення серії стандартів компанії НАК «Нафтогаз України» (СТК) та стандартів підприємства ДК «Укртрансгаз» (СТП), які б регламентували всі сфери діяльності галузі та використовували термінологію, зафіксовану в ЄГТБД;

- 5) створення системи електронних класифікаторів і довідників Інтегрованої автоматизованої системи керування ДК «Укртрансгаз», яка охоплювала б усі об'єкти газотранспортної системи, використовувані технічні засоби тощо та базувалася на термінології, зафіксованій в ЄГТБД. Уже розроблено електронний каталог витратних деталей та вузлів до газоперекачувальних агрегатів [8], який містить понад 8,5 тис. найменувань деталей та вузлів, більшість яких подано українською мовою вперше; почалося створення довідника використовуваних технічних засобів та інших каталогів та довідників;

- 6) проведення термінологічної експертизи всіх без винятку нормативних документів, що використовують працівники галузі, упровадження термінологічного на-

гляду за розроблюваними україномовними базами даних та інтерфейсами комп'ютерних програм з метою забезпечення їхньої термінологічної сумісності.

Уважаємо, що реальним упровадженням термінологічних напрацювань в усі сфери діяльності газової промисловості є створення україномовного фахового середовища, основними компонентами якого є єдине інформаційне поле та єдине правове поле, які, в свою чергу, ґрунтуються на єдиній галузевій термінологічній системі.

Література

1. Колодяжний В. В., Дубровський В. В., Соловей В. П. Стан і перспективи автоматизації нафтогазового комплексу України // *Нафта і газ України: Зб. наук. праць (матеріали 6-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Нафта і газ України — 2000»)*. — Івано-Франківськ, 2000. — Т. 3. — С. 203—208.
2. Закон України «Про стандартизацію»: Від 17. 05. 2001. — № 2408-III.
3. ДСТУ 4054-2001. Нормативи трудомісткості та вартість робіт зі стандартизації.
4. Гінзбург М. Д., Осінчук З. П., Педько Б. І. До створення єдиної галузевої термінологічної системи // *Нафтова і газова промисловість*. — 1998. — № 4. — С. 50 — 53.
5. Гінзбург М. Д. Про концепцію побудови електронної та паперової версії багатотематичного тримовного (російсько-українсько-англійського) тлумачного словника // *Вісник національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології*. — Львів, 2000, — N 402. — С. 110—112.
6. Гінзбург М., Симоненко Л. Мовна концепція системи словників та довідників для працівників нафтогазового комплексу // *Вісник національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології. Матер. 6-ї Міжнар. наук. конф.* — Львів, 2000, — № 402. — С. 110—112.
7. ДК 004-99. Державний класифікатор України. Український класифікатор нормативних документів (УКНД).
8. Про електронний каталог запасних частин до газоперекачувальних агрегатів / В. М. Васильченко, М. Д. Гінзбург, В. Г. Соляник та інші // *Нафтова і газова промисловість*. — 2002. — № 2. — С. 58—59.

Людмила Туровська

канд. філол. наук, наук. співроб. (Київ)

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Формування і розвиток кожної терміносистеми, у тому числі й військової, визначається рядом позамовних і внутрішньомовних факторів. Серед позамовних основоположними є рівень розвитку національної науки, техніки, промисловості та культури, а серед внутрішньомовних — становище мови в суспільстві і ступінь розвитку відповідних функціональних стилів [10: 9]. У процесі формування будь-якої терміносистеми кожної наявної мови спостерігається тісний взаємозв'язок позамовного і внутрішньомовного факторів, які певним чином організують термінотворчий процес, що є закономірним поступальним розвитком з послідовною зміною періодів. Історія термінотворення — процес зміни одного періоду формування й становлення терміносистеми на інший, за якого простежується тісний зв'язок кожного наступного з попереднім, що в цілому становить безперервний рух і розвиток.

Історичний погляд на українську військову термінологію показує, що військова лексика є однією з найдавніших фахових термінологій.

Осмилення процесу виникнення та розвитку української військової термінології (далі — УВТ), яка на різних етапах свого формування відбивала поняттєву базу військової справи, знайшло своє відображення як у лінгвістичних студіях, так і почасти у працях з історії та етнографії. Низка праць присвячена з'ясуванню похо-

Городенська К.	Словотвірна варіантність і процеси унормування сучасної української термінології	3
Гриценко П.	Словники традиційної культури: між термінографією і етнографією.....	6
Кияк Т.	Ще раз про болючі точки українського термінотворення	14
Симоненко Л.	Українська термінологічна лексикографія за роки незалежності: здобутки і прорахунки	18
Артикуца Н.	Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника	23

Теоретичні питання термінології. Історія, стан та перспективи розвитку української термінології:

Авраменко В.	З історії становлення навчальної математичної термінології (20-ті роки ХХ ст.)	30
Борисюк І.	Архаїчні й рідковживані дериваційні моделі з погляду придатності для сучасного термінотворення	33
Боровська О.	Динаміка розвитку української термінології в галузі фізичної культури та спорту	37
Булик-Верхола С.	Формування і розвиток української музичної термінології	41
Гребенюк О.	Українська військово-морська термінологія на службі становлення України як самодостатньої морської держави	45
Денисенко С., Кінаш Б.	Формування в українській науково-технічній термінології термінів з дієприкметниками та віддієслівними прикметниками	47
Козирський В., Шендеровський В.	Самототожність назовництва українського	50
Михайлович О.	Проблеми терміновживання у рекламних текстах	54
Овсейчик С.	До проблеми становлення української екологічної термінології	57
Овчаренко Н.	Іншомовний термін у контексті сучасного українського мовлення	60
Онуфрієнко Г.	Термінологічний знак в юридичному дискурсі	65
Покровська О., Руденко С.	Дослідження нових аспектів формування складників кулінарної термінології (на матеріалі номенклатури кулінарної лексики)	69
Рисіч Ю.	Народна термінологія української орнаментики як предмет вивчення етнолінгвістики	74
Руднік А., Гінзбург М., Колодяжний В., Педько Б.	Єдина галузева термінологічна система: досвід створення та перспективи розвитку	79